

TÜRKİYE'NİN CARİ AÇIĞI: NEREYE KADAR?

Prof. Dr. Sinan Sönmez, Prof. Dr. Ercan Uygur, Prof. Dr. Doğan Cansızlar, Doç. Dr. Mustafa İsmihan'ın 14.12.2011 tarihinde gerçekleştirdikleri konferans metnidir.

Prof. Ercan Uygur Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesiydi, emekli oldu. Aynı zamanda Türkiye Ekonomi Kurumu'nun başkanı olarak görevini sürdürüyor. Türkiye ekonomisi ve iktisat konularında politika konularında çok sayıda çalışması var.

Sayın Doğan Cansızlar üniversitemizin yeni mensubudur. Doğan Bey daha önce bürokraside üst düzey yöneticilik yaptı, Maliye Bakanlığı Bütçe Genel Müdürlüğü'nde müdür yardımcılığı görevi yaptı. Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nde genel müdür olarak görev yaptı ve son olarak da Sermaye Piyasası Kurulu başkanı olarak görev yaptı.

Sayın Mustafa İsmihan İktisat Bölüm Başkanlığı'nı yürütmektedir. Genç kuşak iktisatçılarımızdan bir tanesidir.

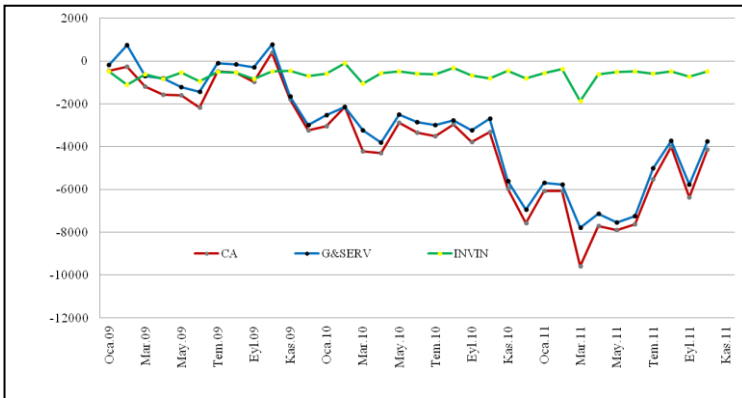
Prof. Dr Sinan Sönmez: Konu 'cari açık nereye kadar'. Konu son derece ilkel hiç bir zaman da Türkiye'nin gündeminden eksik olmadı özellikle son yıllarda. Akut bir sorun değil kronik bir sorun haline geldi cari işlemler hesabındaki açık ve özellikle büyüme süreciyle Türkiye'deki bağlantısı son derece nettir. Dolayısıyla son günlerde açıklandı cari işlemler için açığa ilişkin rakamlar T.C. Merkez Bankası tarafından aynı zamanda Türkiye İstatistik Kurumu da büyüme rakamlarını açıkladı. Dolayısıyla iyice güncelleşti.

Prof. Ercan Uygur: Cari açık Türkiye'nin önemli bir konusu olarak uzun bir süredir tartışılıyor. Bu sürenin uzunluğu aslında çok eski yıllara gider hatta cumhuriyetin kuruluşunun da öncesine gider. Türkiye'de malesef yapısal olarak sanayileşmenin geç kalması nedeniyle önce sanayi ürünlerinin ithalatının yarattığı açıklar daha sonra geç cumhuriyetin kuruluşunda ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için yapılan ithalat ve daha sonra sanayileşmede ortaya çıkan aksamalar, geç kalmalar nedeniyle ortaya çıkan ithalat ve daha sonra da giderek yapısal hale gelen ithalat malesef Türkiye'nin cari açık sorununu yapısal bir sorun haline getirmiş ve bugün de aynı sorun devam ediyor. Cari açığın değişik kanallarına, değişik tanımlarına kısaca bir bakalım, çünkü Türkiye'de bir tanımlı üzerinde daha çok duruyoruz gibi geliyor. Diğer iki tanımlı üzerinde de durmak gerekiyor çünkü çok önemli sonuçları var. İkincisi cari açığı önemli kılan ne, bu soruya cevap verirken sadece Türkiye bağlamında değil dünya bağlamında da kısaca bakmak gerekir. Sonra cari açığın üç yansımasının bazılarını bakacağım. Ve sonra cari açığın sürdürülebilirliği konusunda kısa açıklamalarla bitireceğim. Cari açığa üç farklı açıdan bakabiliriz.

• $CA_t = NX_t + rtB_t + TR_t$ (1a)
• $= B_{t+1} - B_t$ (1b)
• $= rtB_t + TR_t + Y_t - C_t - I_t - G_t = S_t - I_t$ (1c)
• (1a) Net dış açıktır.
• NX_t net mal ve hizmet ihracatı
• B_t bono, tahvil, hisse senedi, krediler ve fiziki sermayeyi içeren net dış varlıklar
• rtB_t net dış varlıklardan sağlanan net gelir, kısaca sermayenin net geliridir
• rt uluslararası faiz oranı veya getiri oranı

Cari açığın birinci tanımlı döviz açığı tanımlıdır. Burada 1a'da yazılan ifadede NX net ihracat, rB net dış faktör veya sermaye geliri, TR de transferler. Bu üçünün toplamı bize Türkiye'nin döviz açığını veya fazlasını verir. Eğer NX eksi ise CA eksi olacak eğer sermaye geliri kabaca faiz ve kar transferi olarak düşünebiliriz. Bu açığı kapatamıyorsa CA eksi olmaya devam edecek ve transferler bu açığı kapatamıyorsa yine cari açık devam edecek.

Türkiye'ye giren döviz ile Türkiye'den çıkan dövizin cari işlem anlamında bir muhasebesini veriyor, eşitliğini gösteriyor birinci tanım. Buna kısaca döviz açığı diyoruz eğer döviz açığı varsa cari açık eksidir. Genellikle konuşmalarımızda ihmal ettiğimiz diğer iki tanıma da bakalım. İkincisinde B net dış varlıkları temsil ediyor. Net dış varlıklar T+1 döneminde veya T döneminin sonunda eğer B dönemindeki T'den küçükse ülkenin net dış varlıklarında bir azalma var demektir. İşte bu ikinci tanıma göre eğer cari açık varsa eğer eksi işaretli ise ülkenin net dış varlıkları azalıyor demektir. Bu önemli bir sonuç neden, net dış varlıklar tanımı içinde dış borçlanmada kullanılan bonolar, hisse senetleri, fabrikalardaki paylar vs. hepsi bir araya getiriliyor ve net dış varlıkları oluşturuyor. Bu net dış varlıklar eğer örneğin cari açığınız var daha çok borçlanıyorsanız eksiye gidiyor azalıyor demek. $B_{t+1} - B_t$ arasındaki fark eski oluyor demek net dış varlığınız azalıyor demek. Bunun hem ülkenin büyümesi hem cari açığın sürdürülebilmesi açısından önemli bir sonucu var. O da şu: Eğer bir ülkenin net dış varlıkları giderek azalıyor ise yani giderek daha çok borçlanıyor ise o ülkenin hem cari açığının sürdürülebilmesi zorlaşır neden, çünkü borç verenler borçlarını geri almak için ülkenin varlıklarına bakarlar. Ülke çok zorda kalırsa varlıklarını satabilir. Örneğin kamu kuruluşlarında özelleştirme veya özel kuruluşları yabancılara satabilir. Ama eğer bunlarda giderek azalma oluyorsa cari açığın sürdürülmesi zorlaşacak demektir çünkü cari açığı kapatmak için yapılan borçlanmada borç verenler bu ülke ileride borçlarını ödeyebilir çünkü varlıkları azalıyor diye düşünebilir. Uluslararası derecelendirme kuruluşları, uluslararası borç veren büyük bankalar bu tarafa daha çok bakarlar. Ülkenin net dış varlığında azalma varsa ülkenin daha sonra borç ödeyebilme kapasitesinin düştüğünü söyleyebilirler. Onun için ihmal etmemek ve konuşabilmek gerekir. Cari açığın üçüncü bir tanımı tasarruf yatırım farkıdır. Tasarruf yatırım farkı; eğer bir ülke 100 yatırım yapıyor fakat iç tasarrufları yetersiz kalıyorsa o zaman bir tasarruf açığı var demektir. Yatırımları yapabilmek için dış tasarruflara gerek vardır. Dış tasarrufların ülkeye girmesi de ancak yabancı sermaye girişiyle mümkündür. Yani Türkiye'ye cari açığı kapatmak üzere gelen dış fonlar, yabancı sermaye yabancı tasarrufları temsil eder. Türkiye içinde yapılan tasarruflar yetersiz olduğu için ama diğer yandan yatırım daha fazla olduğu için aradaki fark yabancıların tasarruflarıyla kapatılır yani sermaye girişiyle. Biz Türkiye'de daha çok birinci tanıma bakarız döviz açığı çok fazla, ödenebilir mi, finansmanı nasıl olacak bunları daha çok tartışırız ama malesef ikinci tanım net dış varlıklar konusunda borç stoğu dışında elimizde fazla bilgi de yok. Onun için belki bunu tartışmayı ihmal ediyoruz. Ben daha çok üçüncü tanım üzerinde durmak istiyorum yani cari açığın tasarruflarda yansımalarını bulan taraf. Cari açık ülkede tasarruf açığı var demektir, iç tasarruflar yetersiz demektir. Cari açık niçin Türkiye'de çok tartışılır? Çünkü şu anda gayrisafi yurtiçi hasılanın oranı olarak dünyada en yüksek cari açığı olan birinci veya ikinci ülke Türkiye. Ara ara Yunanistan ile değişiyorlar. Türkiye'nin cari açığı geliri ile oranladığımızda dünyadaki en yüksek oranlardan birisidir. Sürdürülebilir mi, bir çalkantıya bir krize neden olur mu gibi soruları peşinden getiriyor.

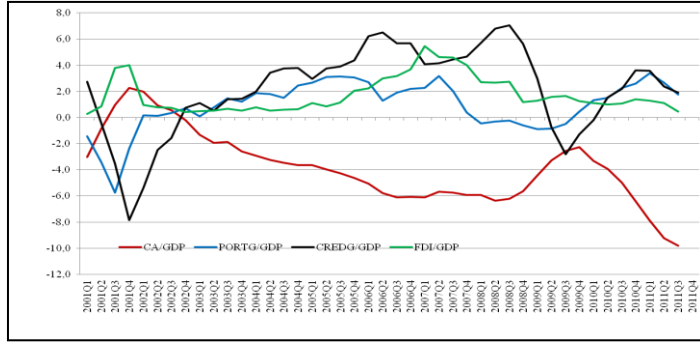

Şu grafiğe bakalım. Burada kırmızı çizgi cari açığı gösteriyor. Aylıktır bunlar, 2009 başlarında cari açık çok küçük bir eksi iken, sıfıra yakın iken giderek 2009 ortalarında düşüyor, 2009 sonlarında 1 aylık artışa geçiyor ve sonraki aylarda hızla artıyor. Ve 2011 mart - haziran döneminde aylık 8-9 milyar dolara kadar çıkıyor. Son bir kaç

aydır ise tekrar 4.000, 6.000 bandına gelmiş durumda. Bu bant üzerinde kalır mı, kalırsa ne olur? Ama şunu söylemek gerekir özellikle 2011 ortalarında aylık 8 milyar dolar dolayında cari açık bu tür grafiklere bakan herkesi tedirgin ediyor. Çünkü dünyada geliri oran olarak bu kadar açık veren ülke pek yok.

Kırmızı çizginin hemen üstündeki hizmetler ve mal ticareti dengesi gördüğümüz gibi hep ekside gidiyor ve cari açığı önemli ölçüde belirleyen de zaten budur. En üstteki çizgi ise net sermaye gelirini gösteriyor. Yurt dışından yapılan faiz ve kar transferleri, artısı Türkiye'nin Türkiye'den dışarıya ödenen borç faizi kar transferi yabancı şirketlerin eksisi. Bazı aylarda nedense hızla büyüyor ama çok korkulacak düzeyde değil. Demek ki Türkiye'nin cari açığına bakanların korktuğu şeylerden birincisi dünyada bu kadar yüksek oranların başka ülkelerde olmaması ikincisi aylık olarak neredeyse sürekli artmış gibi görünmesidir. Özellikle son 1.5–2 yılda.

Şurada da 3 aylık gelişmeler var. Dün açıklanan verileri de içeriyor. Burada kırmızı çizgi yine

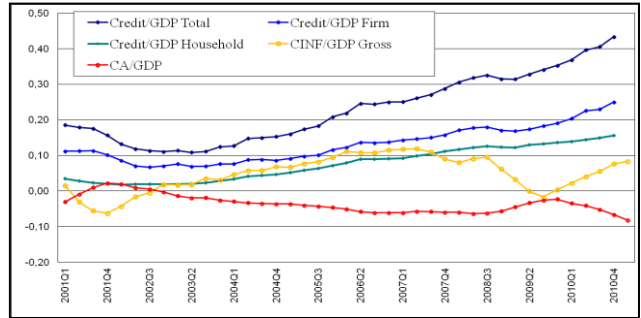

carri açık, cari açığın finansmanına baktığımızda şunu görüyoruz. Daha uzun vadeli finansman aracı olarak düşündüğümüz doğrudan yatırımlar giderek azalmış görünüyor. Diğer yandan özellikle 2009 sonlarından itibaren kredilerin yani bankaların ve özel şirketlerin kredi yoluyla borçlanmasının hızla arttığını görüyoruz siyah çizgide ve diğer yandan portföy yatırımları yoluyla da

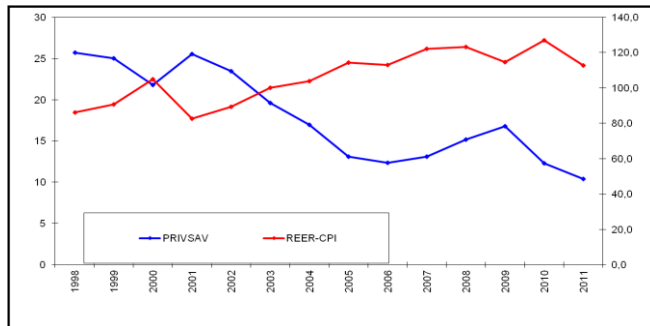
sermaye girişini görüyoruz o da kredilerle aşağı yukarı aynı düzeyde. Finansmana baktığımızda dikkat çeken nokta şu daha çok krediler ve portföy yatırımlarıyla cari açık finanse ediliyor, bunun her ikisi de borç yaratan finanslar. Kredi gelişmeleri cari açığı etkiliyor.

Kredilerin yukarı doğru çıktığı dönemde cari açığın giderek arttığı görülüyor. Şimdi asıl vurgulamak istediğim konuya geçiyorum 'tasarruf ve cari açık ilişkisi'.

Tasarruf Türkiye'de kamu tasarrufu ve özel tasarruf olarak iki ayrı bileşen şeklinde hesaplanıyor. Kamu tasarrufu özellikle 2004–2005 sonrasında önemli ölçüde artmış ve cari açığa olumsuz etkisi olmamaya başlamıştır. Buna karşılık özel kesimin yani hane halkının ve şirketlerin tasarrufu giderek azalmış ve cari açığı asıl belirleyen özel tasarruflar olmuştur. Bu grafikte kırmızı çizgi yine cari açık gayrisafi yurtiçi

hasılanın oranı olarak ve mavi çizgi de özel tasarruf oranı yine gayrisafi yurtiçi hasılanın oranı olarak. Gördüğümüz gibi toplam tasarruf açığı toplam cari açığa eşittir demistik. Burada özel tasarrufların ne kadar hızlı düştüğünü 1990'ların sonunda %25 düzeyindeyken (mavi çizgiye bakarsak) 2011'de %10'a yani gayrisafi yurtiçi hasılanın %10'una düştüğünü çok açıkça görebiliyoruz.

Yani bir başka şekilde bakacak olursak Türkiye'de cari açığın azalmasının nedeni özel cari açığın artmasının nedeni Türkiye'de özel tasarrufların azalmasındır. Özel tasarruflar niye azalıyor? Birisi reel döviz kurunda giderek Türk Lirasının değerlenmesi şeklinde gördüğümüz harekettir. Burada mavi çizgi yine özel tasarruf oranı

giderek aşağı doğru iniyor. Kırmızı çizgi ise reel kuru gösteriyor.

Bu kırmızı çizginin yukarı doğru gitmesi Türk Lirasının değerlenmesi anlamına geliyor. Malesef Türk Lirası değerlendirildiğinde özel tasarrufların azaldığını görüyoruz. Bunun açıklanması da çok basit. Bunun yani Türk Lirasının değerlenmesi ithalata olan talebi arttırırken ihracatı da olumsuz yönde etkileyebiliyor. Dolayısıyla dış ticaret açığı ve cari açık. Onun için tasarrufların düşmesinin bir nedeni olarak Türkiye’de döviz uygulanan kur politikası nedeni ile Türk Lirasının değerlenmesini söyleyebiliriz. Yapısal özellikler var tabii Türkiye’de hem tüketicilerin hem firmaların ithal mallara olan düşkünlüğünü veya ithal tercihlerini kur gibi değişkenler dışında örneğin kredilerle açıklamak mümkün. Bu nedenle merkez bankası kredi büyümesini sınırlamaya çalışıyor. Ama kur önemli bir şey. Cari açığın sürdürülebilmesi için borç verenlerin şöyle düşünmesi lazım; bu ülkenin ben cari açığını kapatayım ama bir koşulla bu ülke gelecekte cari fazla versin, faiz dışı fazla versin. Bunu sağlamanın yolu da borçlanma faizinin ekonominin büyüme oranından düşük olmasıdır. Yunanistan’ın borçlarının cari açığını sürdürebilir olmadığını niye söylüyoruz çünkü Yunanistan şu anda yaklaşık %25–30 arası uluslararası piyasalardan borçlanıyor veya borçlanmaya çalışıyor diyelim. Büyüme oranı da eksi. Bu ülkenin borçluluğu sürdürülemez diyoruz bu ilişki çerçevesinde. Faiz ülkenin riskliliğini yansıtıyor tam bir kısır döngü ülke riskli faizi yüksek, faizi yüksek büyüme oranından düşük öyleyse ülke borçlanmasını açıklarını sürdüremez. Bu nedenle Yunanistan yine başka ülkelerde var cari açığı bakımından genel olarak borçları bakımından sürdürülemez ve iflas etmiş bir ülke olarak değerlendiriliyor. Son olarak şunu da söyleyeyim. Türkiye’nin cari açığı oluşmasında uluslararası düzeyde uluslararası bazı hareketlerin de etkisi olmuştur. Özellikle 2009’da başlayarak ABD faizi sıfıra kadar indirdiği halde ekonomisinin büyümediğini ve işsizlik oranının arttığını gördüğü için parasal miktar gevşemesi denilen bir para politikasına başvurmuş, çok büyük ölçülerde çok büyük miktarlarda dolar basmış ve aynı şeyi İngiltere başta olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri de yapmış ve bu basılan paralar özellikle gelişmekte olan ülkelere gitmiş. Neden bu ülkelere gitmiş, çünkü o ülkelerin faiz oranları daha yüksek ikincisi büyüme oranları da daha yüksektir. Onun için hem faizden hem daha çok büyümenin getirdiği karlılıktan yararlanmak üzere sermaye ABD’den ve Avrupa’dan bu ülkelere neredeyse hücum etmiş ve 2009 sonlarından itibaren Türkiye dahil Brezilya, Çin, Kore, Güney Afrika gibi ülkelerin paraları çok hızla değerlenmiş ve sonucunda da Türkiye’nin cari açığı daha önce ulaşılmadık düzeylere ulaşmıştır. Yani Türkiye’nin cari açığının bu kadar yüksek düzeylere gelmesinde uluslararası konjonktürün de etkisi vardır onu da belirtmek gerekir. Bazı ülkeler buna karşı sermaye hareketlerini kontrol etme sınırlama yoluna gitmişlerdir. Bunların içinde Kore, Brezilya, Tayland var vs. ama Türkiye böyle bir yola başvurmamış. Buna karşılık para politikalarıyla özellikle faiz politikalarıyla sermaye girişine durdurucu sinyaller vermeye çalışmıştır. Ama malesef geldiğimiz nokta da verdiğimiz sinyallerin işlemediğini ve Türk Lirasının hızla değer kaybettiğini görüyoruz. Cari açık Türkiye’nin yapısal bir sorundur. Bir ucu para politikalarına gidiyor bir ucu sanayileşme politikalarına gidiyor.

Prof. Dr. Doğan Cansızlar: Ben konuyu biraz teorik yapıdan arındırarak özellikle son rakamlar çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağım. Bunlardan bir tanesi makro ekonomik göstergeler oldukça yerinde. Mesela büyüme oranına baktığımızda dünyanın ikinci en büyük en hızlı büyüyen ekonomisiyiz. Arkasından bütçe disiplinine bakıyoruz bütçe açığı açısından milli gelire oranlı olarak çok yüksek seviyelerde değil. AB kriterlerinden çok daha düşük 1.7'lere kadar indiği bir ortamdayız. Geriye sadece cari işlemler dengesi açığı kalıyor. Bazı yetkililerin bazı yazarların da belirttiği gibi aslında Türkiye ekonomisinde herhangi bir sorun yok sorun sadece cari işlemler dengesindeki açık. Cari işlemler dengesi açığı aslında oldukça önemli bir kırılganlık göstergesi olarak kabul edilir. Zaten ya bütçe açığı ya cari işlemler dengesi açığı ikiz açık diye tabir edilir, bunlar literatürde eğer bunlardan bir tanesi olumluysa diğerinin mutlaka olumsuz olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye ekonomisindeki büyüme oranları bütçe disiplini açısından bir şey yok diye bakıyoruz ama Türkiye ekonomisinin bazı yapısal sorunları var. Türkiye’de ekonomik büyüme deyince artan dış açığa tekabül ediyor. Yani dış açığımız arttıkça ekonomide büyüme artıyor. Artan dış açık da artan dış borçlanmayı getiriyor. Çünkü dış açığı başka türlü finanse edemiyoruz.

Artan dış borçlanma, artan sıcak para, artan sıcak para da finansal istikrar bozulma riski. Sonuç olarak büyüme eşittir finansal istikrar bozulma riskini beraberinde getiriyor. Bizim ekonomik büyüme dediğimiz büyüme malesef bizde finansal istikrarın bozulmasıyla eş değer olarak görünüyor.

BÜYÜME - İŞSİZLİK - CARI AÇIK - SICAK PARA					
Yıl	Yıllık Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Sıcak Para (milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	Cari Açık (milyon \$)
2000	6.3	6.5	19.700	-22.341	-9.920
2001	-9.5	8.4	10.300	-10.065	+3.760
2002	7.9	10.3	8.205	-15.495	-0.626
2003	5.9	10.5	15.872	-22.087	-7.515
2004	9.9	10.3	32.407	-34.373	-14.431
2005	7.6	10.3	58.059	-43.298	-22.198
2006	6.0	9.9	64.971	-54.041	-32.193
2007	4.5	10.3	105.689	-62.791	-38.311
2008	0.7	11.0	52.679	-69.936	-41.946
2009	-4.8	14.0	83.799	-38.786	-13.991
2010	9.0	11.9	112.679	-71.563	-48.529
2011	9.66	9.2	97.720	-90.183	-65.057
	Ocak-Eylül	Ağustos	Ekim	Ekim	Ocak-Ekim

Yıllık büyüme hızlarına bakıyoruz biz, (2000'li yıllardan itibaren aldık) işsizliğe bakıyoruz, sıcak para girişine bakıyoruz, dış ticaret dengesine bakıyoruz ve cari açığa bakıyoruz. Ekonomi 2001'de dibe vurduğunda -9.5 burada cari açık yok +3.7 milyar dolarlık bir fazlalık var. Daha sonraki aşamalara bakıyoruz 2002'de 7.9 cari açıktaki hafif bir kıpırdanma var. Ardından 2004 senesine bakıyoruz 9.9 olmuş yıllık büyüme hızı ama -14.4 milyar dolarlık bir cari açık olmuş. Daha sonraki yıllarda büyüme hızı arttıkça seviyesi 5'in üzerinde oldukça cari işlemler dengesi açığı da artmaya başlamış. 2009'a

bakıyoruz tekrar -4.8'de dibe vurmuş ekonomi burada da 13.9 milyar dolar cari açık bir düşme var aslında, 2010'da 9.0 büyümüşüz orada da astronomik bir şekilde cari işlemler dengesi 48.5 milyar dolara çıkmış. 2011 senesine geliyoruz buradaki yıllık büyüme hızı yine 9.6, yani dediğimiz gibi Çin'den sonra dünyanın en hızlı büyüyen ikinci ülkesiyiz. Cari açığa bakıyoruz ocak-ekim döneminde 65 milyar dolar yani paralel bir giriş var. Yıl sonunda bunun 80 milyar dolar civarında olacağını tahmin ediyoruz. Ortalama büyüme hızında %7.5-8 bu sene için söylüyoruz böyle olduğu tahmin ediliyor. Burada bir başka husus daha var. Yıllık ekonomik büyümelere paralel işsizlik rakamı %10 seviyesine sanki perçinlenmiş gibi kalmış. Yani ekonomide -9.5 olduğu dönemde 2001'da işsizlik 8.4 ama %9.9 en hızlı büyüdüğümüz 2004 senesinde de yine işsizlik %10.3, diğer yıllara bakıyoruz özellikle 2009'de krizin bizi etkilemediği dönemde %14 diye çok yüksek bir oranda işsizlik rakamı var. Yani işsizlik rakamı da büyümeye paralel düşmüyor, düşmemiş. Sıcak para sütununa bakalım, zaten cari işlemler dengesinin tabii ki finanse edilebildiği ölçüde sorun yok söylemi aslında bir totoloji, yani zaten finanse edemezseniz açık olmaz. Ama cari açığın finansman kalitesine bakmak gerekiyor. Burada sıcak para dediğimiz portföy yatırımlar dikkat ederseniz giderek artmaya başlamış. Özellikle 2007'de 105.6 milyar dolar ve son gelen noktada 2010'da 112.6 milyar dolar ve 97.7 ekim itibari ile. Yani cari işlemler dengesinin finansmanı büyük ölçüde portföy yatırımlarıyla sıcak parayla finanse edilir hale gelmiş görünüyor. Burada cari işlemler dengesine en büyük katkı sağlayan dış ticaret dengesidir yani ihracatımız ve ithalatımızdır.

Burada bu rakamlara biraz daha yakından bakalım. 1990-94 yıllarında Türkiye tasarruf oranlarına Türkiye açısından baktığımızda %21.6 seviyelerine geliyoruz. Tasarruf oranlarının milli gelire oranı. 1995-99'da %20'ye inmiş, 2000-04 arası %17, 2005-09 arası %15'e inmiş şu anda da tahminen 2011 olarak %12.4. Diğer ülkelerle kıyasladığımızda aslında Yunanistan'dan çok daha iyi durumda olduğumuzu görüyoruz. Şu bir gerçek Türkiye'de tasarruf açığı çok yüksek boyutlarda ve cari işlemler dengesi de zaten bu anlamda ortaya çıkıyor bunun finansmanı açısından da yurtdışından biz vatandaşların yabancılara tasarruflarına zemin hazırlayarak buraya gelmelerini sağlayıp bizim cari işlemler dengesinin finanse edeceğimizi söyleyebiliriz. Dış ticaret önemli bir faktör yine son rakamlar burada. Özellikle ekim ayı itibari ile bakıldığında ihracatla ithalat rakamı arasında fark iki kat. Daha doğrusu eğer ihracat 11 ise ithalat 19-20 oluyor. Ocak- ekim'e baktığımızda 90 milyar dolarlık bir ticaret dengesi açığımız görünüyor.

BÜYÜME ve İŞSİZLİK (%)			
Dönem	Büyüme	İşsizlik	Tarım Dışı İşsizlik
2002-2004	7.0	10.5	14.2
2005-2007	6.4	10.4	12.9
2008-2010	0.9	12.3	15.3
2011	7.5-8.0	10.1	12.8

DIŞ TİCARET 2001 - 2011/Ekim						
YILLAR	MİLYON DOLAR			MİLYAR \$		İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Enerji İthalatı	Açığın ne kadarı enerjiden (%)	
2002	36.059	51.554	-15.495	9.1	58.7	69.9
2003	47.253	69.340	-22.087	11.5	52.0	68.1
2004	63.167	97.540	-34.373	14.4	41.9	64.8
2005	73.476	116.774	-43.298	21.2	48.9	62.9
2006	85.533	139.576	-54.041	28.8	53.3	61.3
2007	107.272	170.063	-62.791	33.8	53.8	63.1
2008	132.027	201.964	-69.936	48.2	68.9	65.4
2009	102.143	140.928	-38.786	29.9	77.0	72.5
2010	113.930	185.493	-71.563	38.5	53.8	61.4
2011/10	111.398	201.581	-90.183	42.4	48.0	55.3

Cari işlemler dengesindeki açığın temel sebebi aslında enerji ithalatı. Eğer enerji ithalatımız yüksek boyutlarda olmasa petrol fiyatları yükselmese bizim açığımız bu kadar olmaz varsayımı var. Baktığımızda oransal olarak açığın ne kadarı enerjide ithal mallar içerisindeki enerji ithalatından. Burada orana bakıyoruz fazla değişiklik yok, yani %58, bazen %68 olmuş özellikle 2008'de kriz döneminde ama %53-55-60 seviyesine oturmuş. Bu bugünün meselesi değil aslında enerjiye bağımlılık enerji dağıtımından dolayı cari işlemler dengesinin açık verme hususu bugünün meselesi

değil. Nerdeyse ithalatın yarısı enerjiye gidiyor dün böyleydi bugünde böyle. Yoksa cari açığa hiçbir zaman enerjiden kaynaklandı dememiz mümkün değil. En önemli faktörlerden bir tanesi aslında. İthalat içerisinde özellikle büyümeye güçlendirdiğimiz bir konu var. Aramalı ithalatı toplam ithalat içerisinde payı %73 ekim ayı itibari ile, ocak ekim itibari ile %72 bu ne demektir, ithal mallar içerisinde aramalı sanayinin ürettiği mallar oranı çok yüksek yani yurt içinde aramalı sanayi çökmüş. Hatta bir ibare var 100 dolarlık ihracat içerisinde 82 dolarlık ithal malı var diyen bir devlet büyüğümüz var. İhracatın ithalatı karşılama oranı da % 60-55 civarında geziniyor. Yani ihraç ettiğimiz mal karşılığında elde ettiğimiz gelirler ancak yarısı kadarıyla ithalatımızı karşılar hale geliyoruz. Ödemeler dengesi cari açığın rakamlarına burada özellikle ekim ayında bir iyileşme görünüyor %4.1, %24'lük bir değişim geçen yıla göre ocak ve ekim ayında %100'e yakın bir artış var, 12 aylık cari açık 78.6 milyar dolar olarak görünüyor, 12 aylık GSYH 793 milyar dolar. Cari açığın milli gelire payı %9.9'a çıkmış. Bu ne demektir, uluslararası eşit değer %5'in iki katı. Yani %5 olduğu zaman uluslararası literatürde cari işlemler dengesi sürdürülebilir ama bizimki iki katı olmuş görünüyor burada. 2011 yılı merkez bankası beklentisi 75 milyar dolar, orta vadeli program özellikle 71.7 milyar dolar koymuş ama bu daha önceki sene 39.3 idi. Yani bu rakamlar sürekli olarak değiştiriliyor.

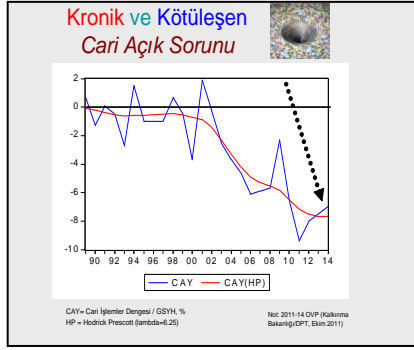
Peki, cari açık 2011 yılı için nasıl finanse edilmiş? Bu da çok çarpıcı bir tablo aslında. Bizim açığımız 65 milyar dolar on aylık ama sermaye girişine bakıldığında doğrudan yabancı sermaye 9.7 milyar, portföy yatırımı 15.6 milyar dolar ve kredi 30 milyar dolar burada nereden geldiği belli olmayan rakama iyi bakın 13.1 bizim on aylık cari işlemler dengesi açığımızın finansmanında çok önemli bir faktör. Düşünebiliyor musunuz uluslararası bankacılık sisteminde para girişi var fakat bunun kaynağını bilemiyorsunuz ve bu rakamlar da oldukça yüksek boyutlarda. Nereden gelebilir, etrafımızdaki orta doğu ülkelerinde sermayelerinin Türkiye'ye transfer etmek isteyen bazı Arap dostlarımızla beraber yararlandığımızı burada ifade etmek isterim. Burada açığın finansmanında rezerv çıkışı da önemlidir, 3.8 milyar dolar civarında rezervimizde bir azalma olmuş. Finansman dengesi bu malesef. Burada tabii özellikle şunu vurgulayalım açığın finansman kalitesi düşük. Cari açıkla ilgili bir çarpıcı rakamlar serisi daha vereyim 2003-2011 toplamı 9 yılda 294.8 milyar dolar Türkiye'de döviz açığı verilmiş, 1923-2002 yılında yani 80 yılda 42.7 milyar dolar verilmiş, 2010 senesinde bir senede 48.5 milyar dolar açık verilmiş ve 2011 yılı tahmini de 76 milyar dolar. Yani toplam 80 yıllık döviz açığımız 42 milyar dolar, bizim son yıllarda 9 yıllık döviz açığımız 294 milyar dolar. Cari açık deyince aslında yurtdışından kaynak transferini de anlamamız gerekiyor aslında yani ülke kaynaklarının yurt dışına transfer ediliyor aslında. Orta vadeli programda açık ile ilgili projeksiyonlar var bunları geçeceğim çünkü orta vadeli plan olsun program olsun malesef Türkiye ekonomisi açısından gerek uluslararası kuruluşların gerekse Türkiye'deki kuruluşların projeksiyonları, tahminleri malesef tutmuyor.

CARI AÇIK NASIL KAPATILYOR?		
(Milyon Dolar)		
AÇIK	EKİM	OCAK/EKİM
Sermaye Girişi		
Doğrudan Yabancı Sermaye	317	9.767
Portföy Yatırımı	1.162	15.516
Kredi	-1.950	30.413
Ara Toplam	-481	55.716
Nereden Geldiği Belli Olmayan	946	13.140
Net Giriş	481	68.856
Açık	-4.151	-65.067
Rezerv Giriş/Çıkış	-3.886	+3.799

Çünkü Türkiye’de kayıt dışı ekonomi oldukça fazla ayrıca biraz önce belirttiğim nereden geldiği belli olmayan paralar malesef Türkiye ekonomisinin dinamizmini sağlıyor. Sağlıklı bir gelişme değil aslında bu. Faiz olayı çok önemli fakat merkez bankamız faiz operasyonları konusunda biraz utangaç. Yani faiz enstrümanlığı para politikasını kullanmayı pek istemiyor. Hatta sayın bakanımız ‘aslında dünyadaki bu kriz eğer katılım bankacılığı bazında işlemler yapılmış olsaydı kriz çıkmazdı, yani faiz odaklı bir bankacılık ve finans krizlerin çıkmasına sebep oluyor’ dedi. Sanırım merkez bankamızda o yüzden pek fazla faiz enstrümanına dokunmuyor para politikasının diğer o zorunlu karşılıklar ve APİ dediğimiz o açık piyasa işlemlerine yüklenerek birtakım şeyler yapmaya çalışıyorlar. Şimdi buradaki Türk icadı politika faiz koridoru 5.75 ama borç verme oranı 12.5 arada 6 puanlık bir koridor var. Dünyanın hiçbir ülkesinde bu kadar faiz belirsizliği aralığı olmaz. Yani siz isteyerek ekonomide bir belirsizlik yaratıyorsunuz bu belirsizlik ortamında siz tasarrufların açık olduğu, tasarrufların desteklenmesi gerektiği bir ortamda faiz enstrümanlı merkez bankası olarak el atmıyorsunuz bunu piyasaya bırakıyorsunuz. Nitekim politika faiz oranı %5.75 bugün piyasaya çıkan bankalara kaç görürsünüz %11’den aşağı yok demek ki merkez bankasının burada güvenilirliği de soru işareti haline geliyor. Buradaki özellikle faiz koridoru uluslararası alanda pek itibar görmüyor. Karşılık oranlarını da %10.5 ortalama olarak belirledi. Bunları neden anlatıyoruz? Cari işlemler dengesini, açığını düzeltmek ile ilgili alınan tedbirler çerçevesinde Merkez Bankası’nın aldığı tedbirler kapsamını anlatıyorum. Ama bu tedbirler Kasım 2010’dan itibaren alınmaya başlandığı halde malesef bugüne kadar bu açığın azalmasına yardımcı olmadı. Demek ki bu politikada bir yanlışlık var anlamına geliyor. Bir de zorunlu karşılıklarla ilgili merkez bankasının özellikle TL zorunlu karşılıklarla %40’ına kadar yabancı para cinsinden para rezervinin yükselmesi açısından verebilirsiniz diyor merkez bankası bununda %10’una kadar altın olarak verin diyor. Şimdi düşünebiliyor musunuz TL ve TCMB ne durumda? TL basan bir Merkez Bankası TL zorunlu karşılıklarla ilgili bunun %40’ına kadar dövizle verin diyemez, mümkün değil. Çünkü kendi çıkarttığı paranın bir itibarı var artı hiç bir zaman merkez bankaları para ikamesinin teşvik edemez. Yani kendi çıkarttığı paranın yerine yabancı parayı koyması mümkün değil. Borç stokumuz aslında iyi, niye iyi? Bütçe dengesi ile ilgili sıkıntımız yok aynı şekilde kamunun borç stoku ile ilgisi sıkıntısı yok, neden? Eğer borçları biz kamu borcu, özel sektör borcu diye ayırırsak o zaman kamunun borcuna bakıyoruz merkezi hükümet 2002’de TL olarak 242’den %100 artmış 511.1 olmuş, yani kamu kesimi böyle. Ama dış borçlarla ilgili özellikle özel sektör dış borçlarında 65.9 TL’den 329 milyar TL’ye önemli bir artış var. Bu rakamları şurada görelim. Merkezi hükümetin dış borcu 81.9, özel sektörün 202.2 milyar dolar toplam dış borcumuz 309 milyar dolar fakat artış oranı özel sektörün %370, kamunun %27 civarında. Şunu söyleyeyim hemen bir ülkede özel sektörün borcu ayrı kamunun borcu ayrıdır demek doğru değil. Borç bir bütündür eğer özel sektör bir ödeme sıkıntısı yaşadığı zaman devletin el koyması lazım bu işe çünkü ekonominin bir bir bütün olduğu çerçevesinde kamunun borcu azdır diye sevinmek de doğru değil. Cari açıkta bazı gerçekleri ortaya koyalım. Bir ülke cari açık veriyorsa iç tasarruf sorunumuz var yani daha fazla yatırım ve tüketim harcaması yapıyoruz. Ortaya çıkan tasarruf açığı da yabancıların tasarruf açığı ile kapatılıyor. İkincisi cari açık verebilmemiz ancak yabancıların tasarruflarının bu açığa finanse etmesi ile mümkündür. Yani yabancıların risk alma iştahı yüksekse, yüksek getiri vaat ediyorsak biz, kriz veya herhangi bir olumsuz durum yoksa güvenerek gelebilirler. O zaman madem cari açık veriyoruz yapılan yatırımların işe yarar olması lazım. İleride döviz getirecek bir faaliyete yatırmamız lazım, verimliliği artırıcı yatırım yapmamız lazım yoksa dışarıdan gelen paralarla verimsiz yatırımlara harcamamız lazım. Büyüme hızımız arttığında cari açığımız da artıyor. Dışa bağlı büyüme modelini terk etmemiz gerekiyor aslında. Yüksek enerji fiyatları cari açığın artmasına katkı sağlıyor. Alternatif enerji kaynakları desteklenmeli diyoruz. Sorun yapısaldir, suni parasal önlemlerle bu sorun çözülmez. TL’nin reel değeri elbette önemlidir ancak TL’nin değer kaybetmesi başka sorunlara da sebep oluyor. Hangi tür yöntemle bunu değiştireceksiniz siz serbest dalgalı kur rejimi diyorsunuz. Döviz borcu yüksek olanların durumu nedir? Biraz önce özel sektör 202 milyar dolar borcu var dedik bir kur oynaması olduğu zaman %10’luk bakın siz özel sektörün haline. Enflasyonu ne yapacağız eğer döviz hareketlendirirsek ve yapısal sorunlar ne zaman olur?

Aslında şu var kısa vadeli çözüm kurları fırlatmak ve cari işlemler dengesini bıçak gibi kesmek. Bunun da çok onarılmaz sıkıntılara sebep olduğu açık. Cari açık nereye kadar, borç bulmakta zorlandığımız zamana kadar cari açığımız devam edecek. Avrupa'daki durumu görüyoruz oradan bize finans desteği gelmezse cari açığa devam ederiz. Daha az yatırım yapacağız, daha az tüketeceğiz, daha az büyüyeceğiz, işsizlik artacak, refah seviyesi düşecek ve sonuçta cari açık azalacak.

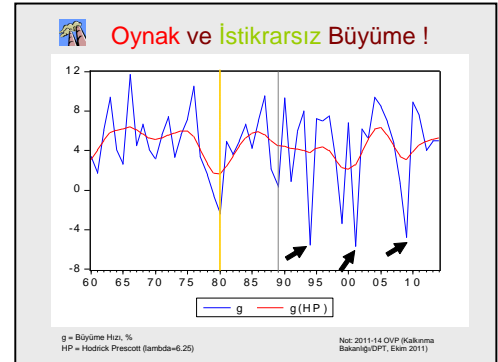
Doç. Dr. Mustafa İsmihan: Türkiye 1989'da 32 nolu kararla finansal serbestlik başlatmıştı. Yani sermaye hesabını serbestleştirmişti. Bugün konuştuğumuz sıcak paranın girişlerinin

çıkışlarının kolaylaşması ve diğer meseleler bununla ilgili. Türkiye 2001 yılına kadar kriz yıllarında cari fazla verebilen bir ülke. Orada ince bir çizgi var sıfırdan geçen yatay çizgi kriz yıllarında cari verebiliyoruz ama son dönemde ciddi şekilde kronikleşmiş bir hızla büyüyen açığa karşı karşıyayız. Kalkınma Bakanlığı'nın öngörülleri de ekim ayı itibarı ile burada 2014'e kadar hükümetin de görüşlerini de temsil ettiği bir program bu, durum pek iç açıcı değil durum. Üretmek için bizim çok ciddi şekilde ithal aramalı kullanmamız gerekiyor. Bugün gazetede bir başlık çok ilgimi çekti. Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan 'ithal malı

kullananları kınıyorum' diyor. Ekonomiden sorumlu bir bakanının bu şekilde söylemesi gülüp geçilecek bir noktadır. Tasarruf oranları bu dönemde çok düştü. Çok düşük tasarruf oranlarıyla bir ülke bir yere varamaz. Çin'in tasarruf oranları %50'lerde bizimkisi %10'a yaklaşmış. Bu tasarruf oranlarıyla biz Çin ile nasıl yarışacağız? Arada bir geçiyoruz onları çünkü zıplama etkilerimiz var bizim, bir düşüyoruz zıplarken daha az sıçradığımız için daha hızlı büyüyebiliyoruz ama uzun süreli soluksuz bir büyüme performansımız kesinlikle yok.

Bu resim 1960'dan 2011'e kadar artı orta vadeli programı içeriyor. 1989'dan sonra oynak ve istikrarsız bir büyüme var. Dış kaynağın kesildiği dönemlerde ister krizleri kendimiz çıkartalım ister 2009'da olduğu gibi dışarıdan bize bulaşsın acı bir şekilde daralıyoruz. Yani %14'ü bulan bir işsizlik var. Yapısal bir sorunla karşı karşıyayız. Bizim bütün hedefimiz istikrar oldu. İstikrar çok önemli. Merkez bankasının web sayfasına giriyorsunuz tek verdiğimiz görev enflasyonu düşük tutması yani fiyat istikrarıdır. ABD'ye bakıyorsunuz işsizlik büyümeyi de ön plana çıkarıyor. İşsizlik Amerika'da %8 civarlarında ve beğenmiyorlar. Bizde hedef sadece enflasyona odaklanmış bir durum var. Bir de ilginç şeyler deniyoruz. Literature ilginç bir katkıda bulunduk Merkez Bankası olarak bu koridorla. Küresel riskler devam ediyor işsizlik ABD'de yüksek ve yüksek bütçe açıkları var ve borç sorunları var. Bu istesek de istemesek de ABD ekonomisini hızlandırmayacak aksine büyümesini düşük tutacak veya yavaşlatabilecek unsurlar. Avrupa'nın PIIGS'i var artık İtalya'da girdi içerisine. Yunanistan batsa ne olur batmasa ne olur dediler. Yunanistan'da sıkıntılıların nereye vardığını ve varacağını biliyoruz. Diğer büyük ülkelerde de benzer sorunlar var. Avrupa bizim için çok önemli. Avrupa bizim ihracatımızı yaptığımız en büyük pazar %50'ye yakınına oraya satıyoruz. Komisyondan son gelen rakamlar Avrupa'nın 0.5 büyüyeceğinin yani neredeyse yerinde sayacağı, dış gelir yerinde sayarsa bizim ihracatımızın artma imkanı var mı? Özetlemek gerekirse Türkiye ekonomisini yeniden yapılandırılmaya ihtiyacı vardır. Bunun gerekçelerini zaten söyledik. İstikrarsız bir büyümeden kurtulmamız lazım, yüksek işsizlik oranı bizim için sıkıntılı bir durum. Kronikleşmiş cari açık probleminden ve dış borca olan bağımlılığımız az önce açık rakamlarla ortaya konuldu. Özel sektör çok borçlu, özel sektörün çok borçlu olması bir sürü sıkıntı yaratıyor.

Bütün bunlar bizi bir döngünün içerisine koyuyor ve esas problemleri kaçırıyoruz. Ama en temel sorun ne biliyor musunuz esprili bir şekilde anlatayım bunu. Büyüme ve kalkınmanın hafife alınıp yanlış algılanmasıdır.

Harry Potter'ı hepimiz bilirsiniz. Yeni kuşak sihirlere, winx'lere süper güçteki kişilere inanıyor ve formül çok basit 'istikrar ve entegrasyon sürsün Türkiye büyüsün'. Biz bu mücadelede ne yapacağız? Artık bizim istihdam ve büyümeye odaklanan kalkınma stratejimizi açık bir şekilde kınayarak değil; bir sürü strateji konuluyor Ekonomi Bakanının, Başbakanın da girişimleri oldu ama bunlar kağıtta kalıyor ve inandırıcılığı yok. İnandırıcılığının neden olmadığını da şundan söyleyeyim. TL'nin uzun süre boyunca reel olarak değer kazanması bu sorunu

kronikleştirdi. Çok yakın bir geçmişte dolar kuru bugün 1.85 civarındaydı bu kurun 1.1'lerde olduğunu unutmayın. Bugün Türkiye programsızdır. Türkiye'nin uzun vadeli bir ekonomi modeli programı yok. Buradaki mesele şu: Yerli girdi kullanımının özendirilmesi doğrudur ama bunun için Merkez Bankası'nın eli kolu bağlı, orada sıkıntılar var. Bizim 1989'da aldığımız karar ortada. Unuttuğumuz başka bir sorun pazar ve ürün çeşitlendirmesi yapalım diyoruz. Türkiye'nin 1990'ların ortasında imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması var. Sanayi mallarında AB'nin izlediği yolun benzerini izlemek zorundayız. Böyle bir noktada nasıl bir açılım yapabiliriz. Bugün AB girmeyi kaç kişi ister? Bize nelere yol açacak? Acaba Türkiye girmek istiyor mu? Bunları tartışmak lazım çıkmak da akıl karı mı diyeceksiniz. Bizim artık iş gücü verimliliğini artırmak lazım, girişimcilik becerilerini artırıcı yeni yaklaşımlar geliştirmeliyiz. Herkese bir sorumluluk düşüyor. Bizim üniversitemiz son dönemlerde girişimcilikle ilgili çok ciddi adımlar attı. Yurtiçi tasarrufların özendirilmesi lazım buna uygun mali politikalar izlenebilir, vergi teşvikleri vs. Devlete yine önemli roller düşüyor. Verimliliği artırıcı AR-GE harcamaları, eğitim, sağlık ve altyapı gibi büyümenin lokomotifleri olan harcamaların yapılması, bunların gündeme getirilmesi ama bunu yapmak çok büyük bir cesaret ister. Bu değişimleri yapabilecek bir siyasetçi var mıdır diye soruyorum. Nedir bu radikal değişiklikler? Eğer ihracatımızı artırmak istiyorsak ki cari açığımızı da azaltalım tabii ki yeni pazarlara ihtiyacımız var. Ama AB ile olan Gümrük Birliği Anlaşmamız bizim tam üye olmadığımız ve olacağımızın da garantisinin bulunmadığı için sıkıntılı bir durum. Bizim bu sorunu ciddiye aldığımızı bile göstermek AB'ne bir B planımız olduğunu düşünürlerse bu konuda belki biraz daha ciddi düşünebilirler. AB'den tamamıyla da çıkmamız akıl karı mıdır o da tartışılmalıdır, %50'lik bir pazardır dikkat etmemiz lazım adımlarımıza. Merkez Bankası'nın açmazları var. Bir yandan faizle hareket etmeye kalktı bir yandan da dövizle müdahale, serbest sermaye hareketlerinin olduğu bir durumda bu çok zor bir iş. Sermaye hareketlerinin kontrol edebilen ülkeler var buraları incelememiz lazım, dünyada olup biteni konuşmak istemiyoruz çünkü vizyon ve misyon meselesi bu nasıl baktığımızımıza bağlı meseleye. Bunu tartışmanın zamanı gelip geçtiğini düşünüyorum. Ama toplumsal uzlaşma şart. Prangalardan kurtulmamız lazım ama en büyük pranga nedir? Biz yapamayız, biz edemeyiz. Bunu yapanlar var. Bunu yapanlar varsa biz niye yapmayalım. İnanmak lazım sonrasında çalışmak, üretmek lazım. Şununla bitiriyorum lütfen herkes okusun Atatürk'ün sözünü. "Çalışmadan, yorulmadan, öğrenmeden, üretmeden rahat yaşamının yollarını aramayı alışkanlık haline getirmiş milletler, evvela haysiyetlerini, sonra hürriyetlerini ve daha sonra istikballerini kaybetmeye mahkumdurlar".

Prof. Dr. Sinan Sönmez: Üç değerli konuşmacının gerçekten çok net söyledikleri birbirini tamamladı. Yalnız bir şey var ki cari açık yapısal bir sorundur. Aynı zamanda mevcut uygulanan ekonomiyi soğutma borsası sınırlanacağı ifade edilen parasal önlemler Merkez Bankası tarafından yeterli olmamıştır son dönemde. Bu cari açığın arkasında sanayileşme yer almaktadır yani büyüme modeli yer almaktadır. Biz buna spekülasyon büyüme modeli diyoruz. Yani sıcak paraya dayalı bir büyüme sürecidir ve tüketimin özendirilmesinden geçer. Dolayısıyla bu doğrultuda birtakım iktisatçılar uyarılarda bulunuyorlar ama ne yazık ki bunların isimleri Türk ismi olduğu için çok ciddiye alınmıyor.

IMF son olarak çok yakın tarihli Türkiye ekonomisinin kırılma olduğunu net bir şekilde söyledi. Acaba IMF'ye kulak verilir mi, onu da yaşayarak göreceğiz.

Soru: Türkiye'deki çılgın tüketim alışkanlığı ile ilgili olacak. Türkiye son on yıldır kendi cebinde olmayan bir sermayeye bağımlı bir para bürüdü ve insanlar tüketimin keyfine vardı. Nasıl bir çözüm önerisi öneriyorsunuz ki Türkiye'deki bu son on yıldır tüketim çılgınlığının azalmasına ilişkin bir politika olabilir?

Soru: Bizim ülkemizde cari açığın bir nedeni de yerli üretimimizin eksik olması ve dışa bağılı olmamız dediniz. Burada cari açığımızın düşürülmesi için yerli üretime teşvikler var. Peki, bizim ülkemizin insanların bu yerli üretime karşı tutumu sizce nasıl olur, kullanılır mı, burayı yerli üretime kaydırabilir miyiz?

Soru: Ben Türkiye dışında bir şey sormak istiyorum aslında. Türkiye'deki durumun sürdürülebilir olmadığı konusunda çok güzel anlattılar ancak dünyadaki durumda sürdürülebilir görünmüyor. Amerika en büyük cari açık doların değerinin çok düşmesi euronun değerinin artması muhtemelen bu krizin arkasında bu var. Almanya kendini kurtardı ama Yunanistan bu yüksek euro ile yaşaması mümkün olmadı. Böyle bir durum. Sorun sanıyorum Türkiye açısından yapılması gereken şeyler çok önemli ama dışarıda da bir sorun var.

Soru: Parasal gelişme ve politikaları acaba Türkiye'de cari açığın ana sebeplerinden birisi midir?

Soru: Mevcut kriterler çerçevesinde alınabilecek önlemler neler olabilir?

Prof. Ercan Uygur: Tüketim çılgınlığı nasıl önlenir? Biz iktisatçılar olarak iktisadi açıdan bakmak durumundayız. Tüketim çılgınlığını önlemenin yolu tüketime çok da cesaretlendirmeyen caydırıcı politikalara yönelmek demektir. Yani işin sosyal boyutu da olabilir tabii. Bu teknolojinin kendisi bile tüketime özendiriyor olabilir ama sosyolojik olaylar dışında iktisadi olarak bakarsak şöyle bir şey var. 2003–2004 sonrasında Türkiye'deki bankacılık sisteminin giderek daha fazla tüketimi finanse etmek üzere kredi geliştirmesi yarattığını görüyoruz. Buradan bir saptama yapalım. İster kredi kartlarıyla ister tüketici kredilerinin çeşitlendirilmesi ile hatta kolaylaştırılmasıyla şunu da söyleyeyim buraya gelen yabancı bankaların öncülük ettiği söyleniyor. Türkiye'deki İş Bankası, Ziraat Bankası gibi bankaların daha muhafazakar kaldığı söyleniyor. Tüketimi finanse eden kaynaklara öncelikle kredilere belki biraz daha farklı bakmak gerekiyor. Bankacılık sistemi cep telefonumuza gelen mesajlar dahil olmak üzere kredi ve taksitli tüketim harcaması Türkiye'de çok teşvik ediliyor. Belki bunu caydırıcı önlemler alınmalı, alınabilmeli. Dünyanın hemen hemen her ülkesinde tüketicilerin borçlanmasında ödeme gücüne bakarak kredi vermesi gerekirken kredi kartları dahil tüketici kredileri verilirken ödeme gücüne yeterince bakılmadığı görülüyor. Buralarda kısıtlamalar getirilebilir. İşin yerli malı kullanılması ithal malı kullanılması tarafına bakarız ama Türkiye'de finansal liberalleşme neredeyse tüketimin teşviki anlamına geldi. Bunun bir şekilde ele alınması gerekiyor ve buna iktisatçı gözüyle bakınca uygulanan politikaların vergi politikalarıyla da olabilir, parasal politikalarla olabilir, bankacılık politikalarıyla olabilir, borçlanma politikalarıyla olabilir bakılması gerektiğini düşünüyorum ve mutlaka birçok ülkede yapılıyor. Örnek vereyim özellikle Doğu Asya'ya baktığımızda görüyoruz ki bu tür önlemler alınmış. Bir de tüketici davranışında tüketim var onun karşı tarafı olan tasarruf var. Birçok ülkede tasarrufu teşvik etmek için önlemler alınıyor. Özellikle küçük tüketici düşük gelir sahibini cesaretlendirmek üzere mali önlemler alınıyor. Türkiye'de örneğin finansal tasarruf araçlarından hazine bonosunu ele alalım küçük tasarruf sahibi bunları alamaz. Hatta mevduatı ele alalım küçük tasarruf sahibi yanılmıyorsa 5.000 liradır 5.000 liranın altında tasarruf mevduatı sahibi olamaz. Küçük tasarruf sahibini neredeyse tasarruf etme diye cesaretlendiren bir şey var.

Nitekim gelir grupları itibari ile bakarsanız düşük gelir gruplarının tasarruf etmeyip tersine sürekli açık verdiğini gelirlerinin ortalama %30 dolayında borçlanmayla yaşadıklarını görüyoruz. Bu önlemler alınabilir ve dünyanın başka ülkelerinde alınıyor.

Yerli üretime teşvik yeterli mi? Türkiye birçok bakımdan uluslararası anlaşmalarla kendisini teşviklere sınırlamaya zorlamış durumda. Örneğin Türkiye AB ile yaptığı Gümrük Birliği Anlaşması gereği ihracatçı sanayilere ayrı teşvik veremez. Örneğin Türkiye Dünya Ticaret Örgütü ile yaptığı anlaşma gereği ki Gümrük Birliği Anlaşması'nın destekler niteliktedir eğer ithal ürünlere bir vergi koyacaksa yerli ürünlere de koymak zorundadır. Yani ithal ürün yerli ürün ayrımı yapamaz. Burada bir takım uluslararası anlaşmalarla Türkiye'nin hareket alanının sınırlı olduğunu söylememiz gerekir. Ama buna karşılık bölgesel teşvikler adı altında başta AB olmak üzere Amerika olmak üzere her ülke yatırım ve sanayileşme politikaları ve teşvikleri uyguluyorlar. Asya'da bunun çok kuvvetlisi çok vurgulanmış hali uygulanıyor. AB zaman zaman uyarır anlaşmaya aykırı teşvik yapıyorsun diye ve Türkiye bu konularda malesef geri çekilir. Halbuki bu ülkelerin kendileri sanayilerinin teşvik etmek için çok dolaylı teşvikler uyguluyorlar. Bence şu andaki teşvik uygulaması yeterli değil ama burada şunu da söylemek lazım Türkiye 1960'lardan başlayarak sanayi teşvik politikaları uyguladı fakat bunun gereğince uygulandığını da sanmıyorum. İki önemli faktörü var teşvik politikasının bir; süresi sınırlıdır, örneğin 3 yıl için faizsiz kredi verilir. Bir başka ek destek vergi indirimini üç yıl beş yıl neyse, belli bir süresi vardır. İki oy sağlanmadığı takdirde teşvik verdiğimiz konuda firma veya sektör gerekli şeyi yapamamışsa o zaman o teşvik geri alınır. Aksi takdirde teşvikler etkili ve etkin olmaz. Bunun da Türkiye'de yeterince dikkate alındığını sanmıyorum. Teşvik verme kurallarının etkin olması için yeterince dikkate almadık ama alınabilir ve bunlara çok daha sıkı kurallar uygulanabilir.

Bir de parasal miktar gevşemesi ile ilgili bir şey söylendi. Türkiye'ye etkisi olmadı mı mutlaka oldu. Amerika resmen kendi ekonomik sorunlarının dışarıya ihraç etti. Yani çok büyük miktarlarda para basarak ve bu paranın başka ülkelere daha fazla faiz ve kar sağlamak üzere gitmesini neredeyse özendirerek bütün dünyada kur savaşları denilen süreci başlattı. Hala da etkileri devam ediyor. Birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bunun etkileri çok fazla oldu. Çok hızlı sermaye girişi, çok hızlı kredi genişlemesi, çok hızlı tüketim artışı ve çok hızlı cari açık artışı oldu ve çok hızlı tasarruf düşüşü oldu. Bunun hale etkilerini yaşıyoruz ama IMF'nin de uyardığı gibi bunun tam tersi olduğu günler gelirse ne olacak kaygısı bugünlerde Türkiye'de yaşanıyor. Mutlaka bu etkiler oldu.

Prof. Dr. Doğan Cansızlar: Tüketim çılgınlığı ile ilgili kredi genişlemesini azaltmak lazım. Bugün tüketicilerin toplam borcu 215 milyar TL bunun 55 milyar TL'si kredi kartlarından oluşuyor. Fakat kredi kartı çılgınlığı vardı ve halen devam ediyor. Toplam kredi kartı anlamında bir limit getirilebilir, bir merkezden takip edilir. Örneğin kişinin geliri bin lira ise üç bin liralık bir limit çerçevesinde istediği kadar kart kullanabilir istediği bankadan alabilir ama bir limit olması lazım. Merkezi otoritenin bunu takip etmesi gerekir. Kur rejimi özellikle ithal mallarının ucuz olması vatandaşın da ithal mallara olan talebini artırabiliyor. Siz eğer başlangıçtan itibaren sürekli olarak değerli Türk parası anlamında Türk parasının değeri olmasından kimse gocunmasın mantığıyla hareket ettiğiniz sürece 1 TL=1 dolar mantığıyla hareket ederseniz bu ucuz ithal malları yurtçindeki tüm mal gruplarının yer değişmesine sebep olur. Ucuz olan ithal mallarına da talep artar. Otomotiv bunlardan bir tanesi, son dönemde vergiler artırıldığı için biraz düzeltme yapılabilir. Dünya'da sürdürülebilir mi diye bir soru vardı. Biraz da yurtdışına baktığımız zaman Amerika'nın öyle bir problemi yok. Krizi diğer ülkelere transfer etti. Sebebi de şu ABD doları rezerv paradır. Amerika bastığı Amerikan dolarlarını piyasada belli bir limitin üzerine çıkartamaz ve bastığı tüm dolarları da rezerv para niteliğinde yurtdışına gönderebilir. Dolayısıyla Amerika'nın ödemeler dengesi açığı sorunu yok. Hatta Sayın Başbakan çok özlü bir söz söyledi 'karşılığı olmadan para basmak hırsızlıktır' doğru ve çok anlamlı bir söz. Siz para basıyorsunuz ithalatınızı finanse ediyorsunuz. Dolayısıyla Amerika'da bir sorun yok rezerv para olma imkanı ne zaman biterse. AB euro anlamında ikinci bir rezerv para olarak ortaya çıkmıştı.

Rezerv para olması açısından dışarıdaki krizlerin kendi ülkesi içinde bir sıkıntı yaratmayacağını söyleyebiliriz, hep dışarıdakiler bundan etkilenecektir. Yurtdışında parasal gelişme faizleri çok düşürdü. Özel sektörün dış borçlarının artmasının sebeplerinden bir tanesi de bu. Dışarıda para ucuz içeride pahalı bol miktarda sermaye girişi oldu hem portföy yatırım açısından hem de özel sektör borçlanması açısından. Bu kadar yüksek miktarlarda yoğun bir dolar girişi çerçevesinde 1 TL=1 dolara geldi. Buradaki gelişme bizim Türk parasının değerinin artmasına sebep oldu ve faizlerde düşük olduğu için yurtdışından bol miktarda borçlanmaya sebep oldu. Ne yapabiliriz? Kısa vadeli ne yapacağız, kuru patlatacağız bıçak gibi kesilir ithalat. Ama o zaman enflasyonu patlatırsınız, işsizliği patlatırsınız. Zaten ekonomi politikası ince ayar yapma politikasıdır. Eğer siz bunu becerebiliyorsanız başarılı olursunuz yoksa tamamem dışarıdaki gelişmelere bırakırsanız bütün ekonomiyi gelinen nokta itibari ile dışarıda kötü oluyorsa içeride de kötü oluyor dışarıda iyi olunca içeride de iyi olur. Tabii bu iyi olduğu zaman hükümetler diyor ki biz yaptık ama kötü olduğu zaman da dışarıdan biliyorlar.

Doç. Dr. Mustafa İsmihan: Avrupa'da zaten durumlar sıkıntılı yani Yunanista'nın durumu çok zor. Zirvede alınan kararlar var bu yeşil ışık yakar gibi oldu ama bu ateşi söndürmedi. Almanlar ısrarla ortak tahvil çıkarmaya karşı çıkıyor. Onunla çözüleceğini düşünüyor birçok kesim. Türkiye'de ne yapılabilir ile genel çerçeveyi çizdim şu anlamda: Yapısal sorunu çözmek radikal önlemler almak lazım. Merkez Bankası'nın bu sıkıntıları nasıl aşılabilir öncelikle bunu bir uzlaşa ile toplumdan bir destek ile Merkez Bankası'na uzun vadeli büyümeyi de destekleyecek tabii ki enflasyonun yükselmesini fiyat istikrarında gözetecek bu strateji ama bu hedefin de verilmesi lazım. Bunu birçok ülke yapıyor başarılı örnekler de var. Bir kere burada bir değişiklik lazım. Bir sürü kur rejimi var sabit kur rejimi derken tek bir rejim yok. Bunun daha esnek formları var belli bir bant arasında tutarsınız ama istikrar bir öngörü sağlarsınız yani bu sanayide yeniden ithal aramalıların ikame edileceği belli başlı taramalar yapılıyor biliyorsunuz bakanlıklar bunu üst düzeyde yapıyorlar. Ama kurda bir istikrar görmezse sanayici girişmez çünkü çok acı bir ders çıkarttılar. En azından B planımızı da uygulayabileceğimizi Avrupalılara söylememiz lazım. Siz bize hayır dersiniz bizim de size karşı verecek cevabımızın olduğu ilişkileri kesip atalım diye demiyorum ama biz hazırlıkliyız buna siz önce kendinize bir bakın. Belki biz istemeyeceğiz demek lazım. Yani bir sürü seçenek var ama inanmak lazım. Şuandaki hükümetin inanıp bunu uygulaması lazım bence diğer muhalefet de buna hazırdır eğer ciddi bir programa girilirse ciddi bir destek alınırsa bu sorunlardan orta ve uzun vadede kurtuluruz diye ümit ediyorum.